

A. Gergely András

(„CSAK ÚGY...”)

– AVAGY S. NAGY KATALIN TEREMTŐ LÁTÓSZÖGÉRŐL ÉS TEREMTMÉNYEIRŐL

DOI 10.35402/kek.2023.1.14

Csak úgy S. Nagy. Mintha nem kellene hozzá ok, vagy indok, meg késztetés, meg semmi más, mint a természetes kérdés: „miért is ne...?”! Hiszen amúgy is adottak a feltételek, az érdeklődés, a kíváncsiság, a hozzáértés, az ürügy nélkül is érvényes a kérdés, milyen egy látószög, mi egy festmény, mi féle lehet egy művészet, egy önkifejezés, egy terápia vagy maga a kreativitás. Csak úgy..., elbeszéljük, „csak valakinek”, aki érti, aki becsüli, csodálja vagy bámulja, meséljük és értelmezzük, ami mesére és megértésre való, átérzhető, vallomásos, örök.

„Csak úgy...” – hangzik sorozatcímként (az is!) S. Nagy Katalin kreációja, aki (ha van hangulatunk befogadni, ha nincs is, ha megértik vagy sem, de...) maga teremti a festészettörténet befogadási modelljét, a festés-értő hétköznapi rálátását, s nem tanító célzattal, hanem a műtörténész eredendő bájával, melyre még csak hüppögni is az képes, aki legalább valamit is felfogott belőle. „Csak úgy...” – en passent, melleslegesen, értőlegesen, rajongón is értékelmutatást formálva olyankor is, amikor fákról, evésről, kutyákról, hidakról, tengerről van szó (mint a *Csak úgy...* első kötetében a nyolc esszében),¹ vagy a könyvekről, szobrokról, kisvárosokról, lakásokról, munkákról szóló második kötetben.² Amúgy meg (javasolom ezt következő sorozatcímként!) egyáltalán nem csak úgy szólnak ezek az önéletrajzi jegyzetek, mintha a lényegtelen műtörténész-okoskodás mellé pásszítaná a szerzői én befogadói modelljét. Inkább ama tanulsággal kínálja, amivel (messze nem oly biztosan) írunk és olvasunk, nevezetesen a napló helyzeti vallomások, az életút-állomások, szemlélet-módosulások, hátterek, színtónusok, keretek, háttértájak személyes átélésének meséjéből kinagyítva inkább.

S benyomásom szerint egyáltalán nem „csak úgy” mindez, nem a „sokat írtam már alkalomra, most csak mindentől függetlenül hadd szóljak... erről meg amarról, amit nem is kérdeztek...” tónusa szerveződik a kötetekbe. Sokkalta hatásosabb azonban így az önélet, mint a naplóba rótt emlékiratok hiteles lajstroma, sokkal intenzívebb

vallomás is arról, ami egy műértést, tanulást, folyamatos kíváncsiságot, fogékony tónust, elemző tudást, befolyásra további impressziót is építő megfontolást sugall. Úgy vall, hogy közben sétára indul a kertben a virágok között, vagy a szobanövényeinek mezőire, vízililiomokért Hévízre és Monet műtermébe, pipacsrétre Szinyei Merséhez és Van Gogh, Nolde és Giogia O’Keeffee olajvásznához, tulipánért Amszterdamba és Jan Breughel „tulipánmániájához”, tengerekért a Baltihoz, Antibes-ba vagy Zadarba az Adriához, s ugyanígy beavat nagyapja lovai, a bikák és bölények világába (nem mellesleg Altamirába is), elefántokért meginvitál az amszterdani tulipánpiac melletti ásványpiacra és lakása kiselefántjaihoz, bagolylesésre és botsáska-szociológiára a Balaton-felvidék „balett-táncosaihoz”, „a fák az emberek ősei” impresszióhoz (Csak úgy..., 18. old.). s tovább is, mintegy hetente/két hetente egy esszé „csak úgy” alapon. Mert „egyre inkább vonzott, hogy csak úgy írjak. Újabb kísérlet teszok: csak úgy írok néhány dologról, jelenségről, élőről, élettelenről, amiken viszonylag sokat gondolkodtam. Elsőként a fákról. Aztán az állatokról, a madarakról, a tengerről, a szerelemről. És így tovább...” (Csak úgy..., 5. old.).

De azután jönnek az Arnolfini Portálon egymásra nyomuló esszépanorámák..., esszépáholyan szemlélve mindezeket. „CSAK A FÁK. *Csak úgy 1.* Még a nevüket is szerettem: komlógyertyán, himalájai selyemfenyő, kaliforniai mamutfenyő, kelet-kínai páfrányfenyő, kaukázusi jegenyefenyő, libanoni cédrus, 200–250 éves tiszafák. Suttogd el a neveket lassú ritmusban és átélheted világunk tágasságát, végtelen összetettségét és magas rendű szépségét...”³

S ekként tovább. De csak úgyabbul, mert immár látszik, készül a harmadik kötet is az újabbakból, filmekről, zenéről, tájképekről, épületekről, kalandozásokról, látványokról, további ízekekről és ködökről, arányokról és ritmusokról, bámulnivalókról és merengeni kellemesekről is.

Csak úgy. Mert írni, közölni, látni, láttatni, tanítani is úgy érdemes, hogy személyesen hiteles, kihívóan őszinte, köntörfalazás nélkül felemelő,

1 Arnolfini Archívum, Budapest, 2021., 120 oldal

2 *Csak úgy...* 2. Arnolfini Archívum, Budapest, 2022., 108 oldal

3 Arnolfini Szalon / Esszéportál, <http://szalon.arnolfini.hu/category/essze-paholy/>

érdeklődés hiányában is látótérbe szivárgó, lejtésében is magasztosító, háttérfényeivel is életvilág-festő legyen, ennek mint érték-képzetnek követésétől kitartóan nem távolodik S. Nagy sem, a recenzens ezért hasonlóképpen.

S talán épp ezért is kevésbé meglepő, amikor S. Nagy (a jó ideje már elmaradhatatlan Izsák Évával közösen) nem „csak úgy...”, hanem „éppen ezért” fordul képek, művek, életművek és művészeti mivoltukban izgalmas kölcsönhatások felé. Sokszor közösen írnak az Arnolfini Portálra esszét, útleíró kalauzt, városportrét, műalkotásokról vallott benyomást, kedvencekről és elköteleződésekről szóló párbeszédet, intim beavatást, kibeszélős portrét, személyes világok kölcsönhatását. S e kölcsönhatás olyféle is, amiről S. Nagy Katalin a maga (tudatosan rövidre fogott kurátori beszédében) olyan módon fogalmazott, amiből látványosan kitűnt, mennyire köszönheti megismerkedését Szentirmai Imre munkásságával éppen Izsák Évának, aki figyelmét a neves neurológus professzor munkáira irányította. Erre már csak a rácsodálkozás „csak úgy”-a következett, mert nem egészen szokványos e helyzetkép az amatőr, de annál jócskán tehetségesebb verselőről és festőművészről, amolyan bizonyos „reneszánsz emberről” nem kevesebbet, mint egy terjedelmes monográfiát eredményezett.⁴ S. Nagy nemcsak hangsúlyozza az életút árnyas és kódos, de sokszor mediterrán módon napfényes képeinek természetközelségét és látvány-érzékelési őszinteségét, hanem rövid időn belül kiállítást is rendezett a Széphárom Galériában, ahol közölte is: az impozáns belvárosi Közösségi Térben látható képek mellett a művészettörténész felelőssége is meg kell legyen, hogy ne adja nevét bármihez, és erről őszintén meg is kell mondania, amit benyomásai diktálnak. Viszont amiként festő-portréiban (a KéK fentebb olvasható első szobrász-pár sorozatával összhangban) nem kerülhet el, az a befogadói rácsodálkozás élménye: „Igen, ő festő!” /.../ „Semmi dilettáns nincs a képeiben, szakmai értelemben sem” – hangsúlyozta a több mint egy tucat festőről monográfiát író szakember. Hozzátette: sajnálja, hogy Szirmainak már nem volt ideje több angyalos kép festésére, amelyek szerinte eredetiek, különösek, metafizikusak és furcsák. **SZIRMAI IMRE MINTEGY SZÁZ OLAJFESTMÉNYT KÉSZÍTETT...** – fogalmazta meg az

⁴ S. Nagy Katalin: *Szentirmai Imre. Orvosírók művei sorozat. Medicina Könyvkiadó Zrt, Budapest, 2021. 164 oldal*

Index újságírójának.⁵ Épp ezért találta izgalmasnak, hogy a maga tudásterületén roppant elismert, sikeres, eredményes és őszintén élő alkotó, „aki a tanult szakmájában maximálisan sikeres – egyetemi tanár, tankönyvíró, intézetigazgató –, annak miért fontos a festés. 'Nem kiállítani akart, hanem képeket teremteni a látvány és a belső emlékei, érzetei alapján'”. De Szirmaiban ugyanakkor rálelt természethez, tengerhez, ködökhöz, tájakhoz, völgyekhez és vizekhez vonzó alkotói személyiségre is, akinek motívumai egyként idézték a rokon toszkán tájat, a Balaton-felvidék színeit, a zebegényi hangulatokat, a portugál tengerpartot, megdőlt városképeiben az angyalok motívumát, a szürreális gazdagságát, melyekben a tapintható természet, a kreált város és a szürreális történet egyszerre hívja megértésre a befogadót.

A Széphárom grandiózus belső terében (2023. március 31-ig) a szürreális összhatású vásznak csupán első élmények, a kisebb termek (és a galérián a legkorábbi portrékkal, tájképekkel, illúziógazdag tónusokkal) ugyanakkor a meghökkentés terei is. Ezért hát „csak úgy” S. Nagy egész monográfiája ezt a ráébredés-illúziót is félhangosan kínálja, miképp a kiállítás alaptónusa is erre hangolt: „nem gondoltuk volna”, vagyis „csak úgy” véletlenségből jött a rátalálás élménye... A megnyitó (már nem első, korábban az MTA székházában is volt Szirmai professzor válogatott anyagából kiállítás 2022 májusában és S. Nagy rendezésében), a látogatók vegyessége okán részint műtörténeti kuriózum, részint felfedezői esemény is volt egyszerre. A közös talány kísérlete, amikor művészettudós és természettudós, vizualitás-kutató és neurológus orvos, egy ízig-vérig bölcsész író-kutató műtörténész és egy szaktudományában a biomedicina szaktekintélyének számító személyiség a látvány kínálatában találkozik össze. Talán még ennél is izgalmasabb, amikor személyesen még csak nem is találkozunk, de egymásra találásuk egy másik, éppenséggel közös alkotói terepen, a befogadói élménytérben történik meg. A művészettörténész S. Nagy Katalin a legkevésbé sem ismerte-ismerhette a neurológia szaktekintélyét, s csupán Szirmai Imre halálát követően nézte meg és fedezte föl munkáit mint amatőr önkifejezés eszközeit. Majd a ráébredést követően fogalmazta át a kérdést: „miért ne festhetett volna, ha gyermekkorától vonzotta a festés, mindenekelőtt a fény, a színek. Minél inkább megismertem őt, az vált természetessé, hogy a gyógyítás, a kutatás, az intézményvezetés mellett festett, zongorázott,

⁵ <https://index.hu/kultur/2023/02/05/szirmai-imrefesto-kiallitas-s-nagy-katalin-monografia/>

verseket írt. Miért is ne?” – fogalmazza *A reneszánsz ember* című életrajz-fejezetben Szirmairól (8. old.). S a formális közelítés hiánya az Olvasót is meglepi, ha belelapoz a kötetbe és futó bepillantást kap a tájak, természeti világok, életsodrások, szelek, fények, nyitottságok és zártságok, egzaktumok és fantáziák gazdag formakészletébe, elsőbb az önkifejezési kezdetek, tónusok, markáns közérzet-interpretációk válogatásába, majd a grafikai lapok, családi és szakmai életút-fotók albumnyi anyagába.

A kötet a kiadói portálon mindössze ennyivel „kínálja” magát: „*Szirmai Imre* (1942–2018) a hazai neurológia meghatározó alakja, orvos, tudós, egyetemi tanár, tankönyvíró, szépirodalmi művek és esszéketek alkotója, költő és festő, aki számos nemzetközi és hazai szakkonferencián szerepelt, és emellett zenéről, irodalomról és festészetről is tartott előadásokat. Jó színvonalon zongorázott, remekül főzött, szenvedélyesen kirándult, tanítványaival is, és nem mellesleg három gyereket nevelt fel. Barátai, munkatársai, betegek reneszánsz egyéniségnek tartották. Gyakran elhangzott a vele készült interjúkban a kérdés: melyik szakmája az igazi? A válasz egyszerű: 'A neurológia. Ugyanakkor nem érzek érdemi különbséget a szépirodalom és a szakirodalom között, hiszen mindkét esetben hasonló kényszerek működnek'. S működött ez Szirmai esetében még mélyebben is, főképp úgy, mint aki emberben, létezésben, tájban és komplexitásban egyaránt emberléptékű igénnyel, kifejezési vágygal és eszményekkel él együtt: „*A világunk nagyon sérülékeny. Mostani állapotáról emlékeztetőt kell adni az utánunk jövőnek. Megismételni dolgokat azonban csak megismerésükkel lehet. A festészet a megismerés eszköze. Éppen ezért nagyon fontos: emlékezni segít!*” (Szirmai Imre)

E sztoikus összegzésnek itt aligha lehet egy művészettörténész ismeretanyaga és szigora elé tolnakodnia a reneszánsz emberként egy „sérülékeny világokra” érzékeny szakmai tekintély helyére, aki „amatőr” tudását és élményvilágát viszi a megismerés áldozati oltára elé, s főleg arra kéri: „emlékezni segíts!”. Pedig hát – emelem ki tolnakodás helyett, s kivárva, míg a képek maguk hatnak...! – mennyire természetes ez is, mennyire „reneszánsz” a maga elbűvölt itáliai és spanyol, portugál lírai élményeivel, verseivel, novelláival, zenedarabjaival, „pasztell színek lírai hangulataival”, Mecsek-rajongásával, balatoni-dunakanyari impresszióival, „rózsaszín szikláival”, mandulavirágzással, gránátalmákkal, tulipánokkal ékes csendéleteivel kifejezni azt, amit Szirmai maga így fogalmaz: „*A festészet egy kifejezés mód, és az benne az öröm, amikor az ember*

visztaadja saját élményeit. Én azokra a dolgokra emlékszem tisztán, amiknek a képe egyszer kijött a kezemből. Amit lefestek, amit egyszer ezáltal megfogok, attól kezdve már az enyém” (32. old.).

S talán így lehetett nemcsak a toszkán tájakkal, az óceánnal, Badacsonnyal, hanem a portrékkal, önarcképekkel, angyalokkal, hangulatokkal, fényekkel is. Egy toszkán tájat megfogni úgysem lehet, de rengő gazdagságát és szilaj feszítettségét, ködeit és fényárnyait annál inkább lehet „emlékezni segítve” közérdekű örökséggé álmodni... Szirmai pedig ezt teszi, S. Nagy megkésve bár, de ezt fedezi föl Benne.

S a műtörténész ez esetben is a sokféle választható érzékenységei közül a személyes aurára fogékony típust képviseli, így nem lehetett sem idegen, sem pedig meglepő az, amit Szirmai örökségként tárult elébe. A kötet három nagyobb fejezete (*Életút; A festményekről; Dokumentumok*) szabatos rendjében öleli fel Szirmai életteliségét, gyermekkorral, pályakezdéssel, szakmai életúttal, korai festményeivel kezdve és a 2000-res évektől bekövetkezett fordulót részletezve, kiállításaiából is meg-megidézve néhányat, sőt jókora kínálatot a korai grafikai anyagtól egészen a nyugdíjas évek festményeiig. A festmények tematikus csoportosításában Szirmai kedvenc témakörei, tájai, tárgyválasztásainak historikuma áll a meghatározó szerepkörben, de ezek is sok-sok-sok színes és impozáns képi illusztrációval gazdagítva (érdemes külön is jelezni a képek kiváló minőségét a reprodukciók válogatásában és kivitelezésében, ez is a kiadó munkatársainak művészi és méltó vállalása volt!), de a párhuzamosan orvosszakmai és műalkotási szegmentálás már kevésbé merev, amolyan latinus levegőt megidéző bemutatás tárgyának sikeredett. A kötet egyharmadát teszik ki az ugyancsak képekkel díszített, de fotókkal is illusztrált *Dokumentumok* fejezet részletei, melyek közt az *Írások Szirmai Imrétől, az Írások Szirmai Imréről*, saját könyvei, életút-időrendi mutató és a kötetben szereplő alkotások lajstroma kínálnak alaposabb eligazodást, egyúttal kellemesnél meggyőzőbb bizonyítékot is a monográfia főszereplőjének sokarcú érzékenységéről, szakmai és művészeti kapcsolatairól, pályatársakkal közös szereplésekről, röviden tehát arról, ami a tehetséges emberből az utókor számára megmarad, ha „emlékezni segítenek” neki.

S. Nagy Katalin nemcsak segített... Nem hinném, hogy páratlan, de mindenesetre meglehetősen ritka ilyen pályakép-monográfia az akadémikus világban, s az is, hogy a Medicina Könyvkiadó vállalása legyen egy ekképpen színes és megejtően sokrétű reneszánsz személyiség műegészének

felmutatása. Több értelemben is kivételes a kiváltság, de annál méltóbb a tisztelgő portré, melyben színnel érzékítetté válik, hogy „*Megismételni dolgozat azonban csak megismerésükkel lehet...*”

S. Nagy Katalin méltó emlékeztetőt adott „az utánunk jövőknek”. Szirmai Imre pedig méltán megérdemelte ezt. A művészettörténet aspektusában ugyancsak fontos, amit S. Nagy a sajtóban sugall: „Szirmai képein elsősorban a zöld és szürkés-kék színek dominálnak. ’Szép, több jelentésű, érzelmeket és intellektust megmozgató színeket használ, a zöldjei nagyon kiműveltek, sejtelmesek, atmoszferikusak. De a szürkés-kékjei is elképesztően atmoszférateremtők. Ezekkel nyitja a teret a végtelen távolba’ – magyarázta. Szirmai filozofikusabb képein a vörös szín mindig megjelenik. ’Ez kétségtelenül jelentős, de a festő inkább felhívó jelleggel, érzelmi megerősítésként használhatta. Azért is, mert ő maga érzelemgazdag, energikus ember volt. Sajnálom, hogy nem ismerhettem’ – fűzte hozzá a művészettörténész...”⁶

Van ugyanakkor, aminek ismerete nemcsak vonzó és kísértő, hanem a reflexió egy meglehetősen szűkre vett tartományán belül marad, de annál intenzívebben hat. S. Nagy a Szirmai-album, a kiállítások mellett egy Izsák Évával közösen hangolt újabb kötetben hoz meglepő kontextusokat. A *Látószögek...* című közös kötet⁷ ismét egy olyan kísérlet, melyben a műtörténet és az életművek historikuma gazdag univerzumban mutatja magát. A címloldal kétségtelenül már megtestesíti ezt a jelkép-gazdagságot az *Isten, mint géométer* megidézésével,⁸ kinek művészeti témává válása és megjelenésmódjának a geográfiával, teremtéstörténettel, a világformálás és örökül hagyás legkülönb aspektusaival rögzült szimbolikus gesztusa az aranyló-vörös alaptónusú kép tűz- és víz, vagy élet és holt kontrasztjával eredendően is úgy üzen, hogy mögöttes az egzakt tudás, a mérnöki tervezés és a művészi kivitelezés metafizikai többlete képez szerves egységet.

„Abban reménykedtünk, hogy külön-külön és együtt olyan látványelemekre, szimbólumokra, jelentésrétegekre hívjuk fel a nézők, olvasók figyelmét, amik a festményeken belül talán elkerülték volna figyelmüket...” – pontosítja a kötet előhangja, melyhez a tartalomjegyzék rögtön értelmezési univerzumot is varázsol: az első kép (Miró *Vörös*

nap-ja) és a záró kép szentföldi tájának geográfiai rajzolata, műholdképe és vizuális rejtelembe hajló öblössége úgy keretezi a kötetet, hogy a hét fejezet mintegy a teremtés-szimbolika köré is kulcsolódik: a Föld mint a makro-univerzum része (vélekedésekkel és hiedelmekkel, Földanyával és együttesen), tájképi belső univerzuma Vermeer *Delfti látképétől* Proust világáig, az univerzum ihlető hatása Farkas István tengerparti látványterén át a fény ünnepének hanukai jelentésteréig, onnan karácsonyig, az égi születés-tünemény karácsonyi élményéig, meg vizuális megjelenítéseinek gazdagságáig, majd Pészah szabadság-ünnepéig és az Olajfák hegyének Föld/Ég átmenetéig, melynek misztikus és szakrális jelentésteréig az egyetemes fejlődéstörténet impressziójának végpontja is megfogható. Mindezek elsőbb Izsák Éva földtudományi-földrajzi-geofizikai tónusában, majd ugyanazon fejezetben belül S. Nagy látványtörténeti impresszió-gyűjteményében jelennek meg, egyszerre élve a látószögek kívülről, műveken és életműveken belülről, az átélés impressziójával hitelesített változataiban folyamatok és kölcsönhatások rendjébe szerkesztett képzeivel.

Több mint izgalmas, inkább kihívó kísérlet ez, hogyan szól két tudás, egyazon tematika, más és más leírasmód, de mégis szerves egységre fókuszált tónus úgy felhangzani, ahogyan sem egyik, sem másik tudástudomány-terület nem szokta önmaga teljességét kiélni. „Évek óta beszélgetünk arról, hogy milyen fontos (lenne) a párbeszéd a természet- és a társadalomtudósok között, kimozdíthatna a holtpontról számos kutatási témát...” – fogalmaznak a felhangoló oldalon. S valóban, a kölcsönhatások nemcsak a sejtelmes derengés, hanem a fizikai miliő és a kreatív narratívákra épülő mentális világ találkozásairól, érintéseiről szólnak ebben az egységben. „Mi ketten sokat tanultunk az együttes munka során a két féle szakterület szempontjait egyeztetve. Reméljük, ez a kötet segítség a látszólag távoli, valójában egymást jól kiegészítő szakmák szempontjaival megerősített képelemzésekhez” – szól a körvonalazó előhangból. S valóban, a rálátás és belátás „csak úgy...” tónusa megejtően sokat kínál ehhez a tudásközi találkozóhoz.⁹ Nemcsak úgy, de sokféle-képpen is..., hiszen a megismerésen túli megértés felé vezető úton a látvány és az élmény érzékletességével segítenek emlékezni, ezáltal a látószögek ketetösségét a sokpólusú és sokszínű világok felé terelni.

6 lásd a már hivatkozott újságcikket, <https://index.hu/kultura/2023/02/05/szirmai-imre-festo-kiallitas-s-nagy-katalin-monografia/>

7 Kaleidoscope könyvek (7). Sorozatszerkesztő: Forrai Judit. LÉTRA Alapítvány, Budapest, 94 oldal.

8 *Codex Vindobonensis*, 1220 Nationalbibliothek, Bécs.

9 A kötet, hogy élmény-gazdagsága megosztható és emlékezésre érdemes maradjon, a könyv letölthető innen: <http://real-eod.mtak.hu/12251/>